

збірник документів та фотоматеріалів. Понад три десятки різночасових світлин на яких понад сотня дійових осіб та персонажів дослідження додають виданню особливого колориту, гостроти відчуття у широкого загалу читачів.

Загалом книга В.С.Літкевича “Історія села П’ятничани (1493–1960)” вміщує цікавий фактографічний та аналітичний матеріал про історію рідного села, при цьому значна його частина подається вперше. В зв’язку з цим, вказана праця є надзвичайно корисною і своєчасною.

О.Б.Комарницький

Підгурний І. С. Культурно-мистецька спадщина Поділля у художніх фотографіях Михайла Грейма (друга половина XIX – початок XX ст.): монографія / І. С. Підгурний, Н. О. Урсу. – Кам’янець-Подільський: Аксіома, 2012. – 232 с.

Нещодавно вийшла з друку монографія завідувача образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, доктора мистецтвознавства, професора Н.О.Урсу і кандидата мистецтвознавства, старшого викладача цієї ж кафедри І.С.Підгурного, присвячена видатному представнику фотомистецтва М.Й.Грейму. Праця стала результатом п’ятирічних наукових розвідок авторів. Н.О.Урсу має набагато ширшу палітру наукових інтересів – проблеми відродження національної мистецької спадщини, дослідження сакрального мистецтва, чину братів-проповідників в Україні, питання теорії й методики викладання образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва у вищих та середніх навчальних закладах України. І.С.Підгурний досліджує історію розвитку та мистецтвознавчу специфіку художньої фотографії на теренах Поділля.

Як зазначається в передмові у монографії розглядаються умови становлення і розвитку мистецтва фотографії на території України, увага авторів зосереджується на творчості М.Грейма у контексті становлення фотографічної діяльності Центрального Поділля, зокрема, висвітлюється роль культурно-мистецького середовища у формуванні його особистості, професійна праця та сфери інтересів фотомитця, дається характеристика типологічним та художньо-композиційним особливостям його творчих композицій, простежуються географічні виміри, типологія об’єктів майстра світлин тощо. Робиться спроба представити пам’яткоохоронне значення досліджень культурно-мистецької спадщини М.Грейма для подільського регіону.

Варто зазначити, що до появи книги Н.О.Урсу та І.С.Підгурного, досі було відоме лише одне видання про Грейма, яке побачило світ у 1972 р. у Кракові польською мовою, – “Забутий маєстро” Юліуша Гажтецького. Через 15 років він у співавторстві з Гражиною Плутецькою видав у Кракові ще одну книгу – “Нетипові фотографії”, в якій охоплює широке коло фотомитців, серед них і Михайла Грейма. А щодо “Забутого маєстро”, то Н.О.Урсу та І.С.Підгурний, відзначаючи досконало та скрупульозно зібраний Гажтецьким матеріал, зауважують популярний характер цього видання та його своєрідну мову, досить важку у сприйнятті.

Структурно монографія складається з передмови, п’яти розділів та 12 підрозділів, у яких досліджується генеза та розвиток мистецтва фотографії, зокрема в Україні, розглядається фотографічний доробок Михайла Грейма у контексті становлення і розвитку мистецтва на Поділлі.

У першому розділі монографії проаналізовано стан наукового дослідження. Для цього було зроблено аналіз існуючих на даний момент джерел: мистецтвознавчих, історичних, культурологічних, а також літературних. Автори зафіксували відсутність ґрунтовних наукових досліджень творчого доробку Михайла Грейма у світлі його культурно-мистецького та пам’яткоохоронного значення для України і використання в якості іконографічного матеріалу в процесі споріднених розвідок, мистецтвознавчих публікацій, відтворення та ревіталізації видатних зразків вітчизняної культури, зодчества, образотворчого, народного та декоративно-прикладного мистецтва.

Досить потужною є архівна база дослідження. Науковці використали неопубліковані та вже відомі документи архіву етнографічного музею імені Северина Удзелі в Кракові, архіву Польської академії майстерності та Краківського відділу Польської академії наук, фондів Краківського музею історії фотографії, історичного музею міста Кракова, Національного музею в Кракові, бібліотеки Лодзького університету, Російського етнографічного музею в Санкт-Петербурзі, фонди Державного архіву Хмельницької області, Національного історико-архітектурного заповідника “Кам’янець”, Кам’янець-Подільського державного історичного музею-заповідника, приватних архівів А.Прияна, І.Пустиннікової, О.Расщупкіна, Ю.Савіна. Н.О.Урсу та І.С.Підгурний знайшли і впровадили у науковий обіг значну кількість візуально-іконографічних джерел – автентичних фотографій М.Грейма; писемних джерел – його кореспонденції, рукописи протоколів про обрання фотографа членом антропологічної комісії Польської академії майстерності у Кракові та ін. Загалом, список використаних джерел містить 589 позицій, з яких 357 – це архівні джерела.

У другому розділі автори прослідкували становлення та розвиток мистецтва фотографії в Україні. Констатовано, що фотографічна діяльність на українських землях як новий вид мистецтва почала розвиватись одночасно з аналогічними процесами у Західній Європі. Художньо-композиційний та технічний рівень фотографій не поступався рівню видатних творів світлопису

як західноєвропейських, так і світових фотомайстрів; використовувались новітні та знайдені ними обладнання й матеріали. Визначено, що значна кількість відкритих на наших землях фотографічних закладів, висока професійна майстерність фотохудожників, тісні міжнародні зв'язки та робочі контакти вперше дають підстави стверджувати, що рівень становлення і розвитку мистецтва художньої фотографії в Україні був автентичним і достатньо переконливим та має право бути детально розглянутим сучасними дослідниками.

Наступні два розділи присвячені вже безпосередньо творчості М.Й.Грейма. Зокрема, науковці вперше дали характеристику особистості Грейма – фотографа-художника, пристрасного збирача старожитніх пам'яток, нумізмата. Вони зазначають, що він відзначився у багатьох сферах діяльності, у справі фіксації та вивчення регіональних особливостей історико-культурної та мистецької спадщини Поділля й по заслугі увійшов в історію українського фотомистецтва.

Наталія Олексіївна та Іван Станіславович, використавши значний масив матеріалів, зуміли обґрунтувати своєрідну періодизацію мистецької та культурно-громадської діяльності митця, яка поділяється на чотири основних етапи: професійне навчання та становлення М.Грейма як друкаря (1846–1852 рр.); початок, розквіт і припинення ним друкарської справи у Кам'янці-Подільському (1852–1872 рр.); придбання фотографічного закладу й ріст професійної майстерності у галузі світлопису, зацікавленість нумізматикую й антикваріатом (1872–1892 рр.); захоплення нумізматикую, реставраційною та культурно-громадською діяльністю (1887–1911 рр.).

Авторами окреслено у розроблених картосхемах географічні виміри творчого доробку фотомитця; простежено маршрути дослідницьких подорожей М.Грейма відповідно до регіонального розташування населених пунктів і локалізації культурно-мистецьких об'єктів ХІХ ст. у межах Подільської губернії, а також Бессарабії; на сучасні карти областей України, територіями яких пересувався М.Грейм, нанесено населені пункти, де знаходяться пам'ятки, зафіксовані фотохудожником. Вони систематизували і виклали у табличному та діаграмному варіантах зображені фотомитцем об'єкти українського зодчества, відповідно до їх призначення, та етнографічні типи населення.

Науковці вперше дослідили характерні художньо-композиційні особливості світлин фотомайстра: “використання у знімках живописних ефектів на кшталт художників-імпресіоністів і передвижників; створення пейзажних і панорамних фото великого розміру, багатство жанрових сюжетів; впровадження у процесі фіксації пам'яток незвичайних ракурсів, кутової перспективи, високого та низького горизонтів; ретельна режисура павільйонних сюжетно-тематичних композицій; оспівування величних руїн і напівзруйнованих пам'яток минулого на Поділлі; застосування контрастних співставлень: чіткого і розмитого, великого й малого, шляхетного і жебрацького, красивого та гидкого, величного і принизливого, серйозного й гумористичного та ін.; перетворення світлин, власноруч доповнених детальними відомостями про зображену пам'ятку, на цінні фотодокументи джерельного характеру”.

Цінність роботи посилює п'ятий розділ монографії, у якому показано значення культурно-мистецької спадщини Михайла Грейма для сучасної пам'яткоохоронної діяльності. Ми цілком солідарні з авторами цього ґрунтовного дослідження, які зазначають, що творчий доробок митця є достовірною візуальною інформацією про архітектуру, етнографічні типи, взаємні стосунки людей, довкілля минулого, а його знімки – ексклюзивно вартісним іконографічним, науковим і достовірним джерелом для багатьох вчених різних спрямувань, що підтвердило безперечну практичну цінність та відкрило подальші перспективи використання матеріалів даного дослідження у реставраційній і пам'яткоохоронній сферах. Композиції Михайла Йосиповича суттєво поповнили й забезпечили створення якісних графічних рекомендацій. Вони містять інформацію про стилістику й типологію зображуваних об'єктів у конкретний проміжок часу (друга половина XIX століття). Для істориків фотознімки є невичерпним джерелом вивчення видатних особистостей та шляхетських родин. Представлені у світлинах М.Грейма типи городян та селян дають матеріали для науковців, що вивчають культуру і побут тогочасного населення Східного Поділля, краєзнавців, біологів та ін. Галерея фотопортретів видатних представників шляхти, інтелігенції, освіти, міщан та інших верств населення уможливило вивчення різних сторін професійної діяльності поділян.

Читати книгу про фотографа і не милуватися його роботами неможливо. Тож автори монографії передбачили це і цілих 40 сторінок на гарному папері відвели під ілюстрації. Тут ми побачимо не лише фотознімки самого Грейма, а й зразки робіт його колег – кам'янецьких фотографів, малюнки сина фотомитця – художника Яна Грейма. Ще одна цінність видання – майже 50-сторінковий каталог робіт М.Й.Грейма із зазначенням назви фотографії, дати її виконання, місця зберігання.

Загалом монографія має завершальний, цілісний характер і розкриває колоритну, самовіддану постать подільського фотомитця Михайла Йосиповича Грейма. Книга стане корисною для науковців, мистецтвознавців, культурологів, істориків, освітян, студентів, краєзнавців, усіх тих, кого приваблює мистецтво фотографії.